

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 364

**Polityka rodzinna w Polsce
z perspektywy wybranych aspektów
polityki społecznej i ekonomii**

Doświadczenia innych państw europejskich

Redaktorzy naukowci

Adam Kubów

Joanna Szczepaniak-Sienniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Teresa Zielińska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Dorota Pitulec

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się

na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie

wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-498-1

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część 1. Uwarunkowania polityki rodzinnej w Polsce – wybrane konteksty polityki społecznej i ekonomii

---

Ewa Cichowicz: Uwarunkowania przeobrażeń polityki rodzinnej – wybrane przykłady oraz propozycje kierunków zmian w zakresie wsparcia rodzin	11
Adam Kubów: Znaczenie świadczeń rodzinnych w kształtowaniu poziomu życia rodziny.....	26
Iłona Błaszczak-Przybycińska: Wartość pracy domowej – wycena empiryczna na podstawie ogólnopolskiego badania budżetu czasu ludności	44
Marta Marszałek: Rola kobiet i mężczyzn w tworzeniu nierynkowej produkcji gospodarstw domowych – rekomendacje dla polityki rodzinnej	60
Arkadiusz Durasiewicz: Analiza ekonometryczna wybranych parametrów polityki rodzinnej w Polsce	73
Małgorzata Wróbel: Modele dzietności względem zmiennych rynku pracy w miastach 100-tysięcznych i większych w pierwszej dekadzie XXI wieku	96
Izabela Buchowicz: Wspólny cel polityki edukacyjnej i polityki rodzinnej w Polsce.....	113
Anna Zachorowska-Mazurkiewicz: Teoria ekonomii i polityka ekonomiczna a opieka – wzajemne relacje i implikacje dla polityki rodzinnej.....	127

Część 2. Z doświadczeń innych krajów europejskich – wnioski dla polityki rodzinnej w Polsce

---

Anna Ciepielewska-Kowalik: Współczesne przemiany europejskich modeli opieki nad dziećmi a model polski (na przykładzie zmian w latach 2007-2012).....	145
Paweł Łuczak: Związki polityki makroekonomicznej i polityki społecznej w zakresie opieki długoterminowej w Republice Czeskiej	160
Wojciech Nowiak: Współczesne wyzwania demograficzne a norweska polityka wobec osób starszych – wnioski w kontekście polskiej polityki rodzinnej.....	176

Summaries

Part 1. Determinants of family policy in Poland – chosen contexts of social policy and economics

---

Ewa Cichowicz: Determinants of transformation of family policy – some examples and suggestions for the direction of changes in the public support for families	25
Adam Kubów: The importance of family benefits in shaping the level of family life.....	43
Iłona Błaszczak-Przybycińska: Monetary value of housework – empirical estimation based on time use survey in Poland	59
Marta Marszałek: The role of women and men in the creation of non-market production of households – recommendations for family policy	72
Arkadiusz Durasiewicz: Econometric analysis of selected parameters of family policy in Poland.....	95
Małgorzata Wróbel: Fertility models in relation to variables of the labour market in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants in the first decade of the 21 st century	112
Izabela Buchowicz: Common task of educational policy and family policy in Poland	126
Anna Zachorowska-Mazurkiewicz: Economic theory and economic policy vs. care – mutual relationships and implications for family policy.....	141

Part 2. From the experience of other European countries – proposals for family policy in Poland

---

Anna Ciepiewska-Kowalik: Current transformations of European child-care models vs. Polish model (on the example of changes in the years 2007-2012).....	159
Paweł Łuczak: Relations between macroeconomic policy and social policy as regards long-term care in the Czech Republic	175
Wojciech Nowiak: Current demographic challenges vs. Norwegian policy towards elderly people – conclusions in the context of Polish family policy	196

Marta Marszałek

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

ROLA KOBIEŃ I MĘŻCZYŹN W TWORZENIU NIERYNKOWEJ PRODUKCJI GOSPODARSTW DOMOWYCH – REKOMENDACJE DLA POLITYKI RODZINNEJ

Streszczenie: W Polsce, jak i w pozostałych krajach członkowskich UE, zachodzą znaczące zmiany w podziale ról społecznych kobiet i mężczyzn wynikające z przemian społeczno-kulturowych i gospodarczych. Zjawisko to można obserwować m.in. na podstawie analizy czasu przeznaczanego przez członków gospodarstw na prace domowe, odnotowanego w badaniu budżetu czasu ludności. Prace te mogą być też rozpatrywane w szerszym ujęciu, tj. w formie rachunku produkcji domowej. Celem artykułu jest wskazanie na możliwość opracowania i wdrożenia rachunku produkcji domowej. Regularnie prowadzone oszacowanie wartości nierynkowej produkcji domowej, wyznaczenie jej relacji względem PKB oraz określenie partycypacji poszczególnych członków gospodarstwa w czynnościach domowych umożliwi dokonanie szczegółowych analiz z zakresu m.in. polityki rodzinnej. Na tej podstawie możliwe będzie wprowadzenie zmian w regulacjach prawnych w obszarze np. opieki nad dziećmi, wsparcia rodziny w zakresie opieki nad osobami starszymi lub niepełnosprawnymi.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, role społeczne kobiet i mężczyzn, praca domowa, nierynkowa produkcja domowa, produkcja gospodarstw domowych.

DOI: 10.15611/pn.2014.364.04

1. Wstęp

Gospodarstwo domowe jest podstawową kategorią wykorzystywaną w obszarze badań społecznych prowadzonych w Głównym Urzędzie Statystycznym. Zgodnie z tą definicją gospodarstwo domowe stanowi osoba samodzielnie utrzymująca się. Dodatkowo osoba ta nie łączy otrzymywanych przez siebie dochodów z dochodami innych osób, nawet jeśli współdzieli mieszkanie z innymi osobami. Gospodarstwo domowe wieloosobowe tworzy grupa osób wspólnie utrzymujących się oraz zamieszkujących razem¹.

---

¹ GUS, *Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje” 1999, nr 3.

Pojęcie gospodarstwa domowego nie jest tożsame z definicją rodziny. Rodzina jest kategorią socjologiczną obejmującą osoby spokrewnione, połączone ze sobą związkiem małżeńskim i rodzicielskim (pokrewieństwo lub adopcja)². Jej funkcje koncentrują się na utrzymywaniu ciągłości biologicznej i kulturalnej społeczeństwa. Istota gospodarstwa domowego sprowadza się zaś do realizacji funkcji gospodarczych jej członków³. Oznacza to, że nie każda rodzina spełnia warunki, aby zgodnie z klasyfikacją Głównego Urzędu Statystycznego tworzyć gospodarstwo domowe.

W ramach gospodarstwa domowego prowadzone są działania wytwórcze, wykorzystujące nakłady środków materialnych (w tym pieniężnych) oraz nakład nieodpłatnej pracy członków tego gospodarstwa. Wszystkie czynności podejmowane są w celu realizacji potrzeb indywidualnych lub zbiorowych członków gospodarstwa domowego, które to potrzeby determinują podjęcie właściwej aktywności na płaszczyźnie zawodowej oraz w sferze produkcji i konsumpcji w ramach własnego gospodarstwa domowego.

Gospodarstwo domowe charakteryzuje się tym, że pełni wiele zróżnicowanych funkcji, które związane są zarówno z aktywnością zawodową, jak i z pracami domowymi wykonywanymi nieodpłatnie na rzecz własnego gospodarstwa przez jego członków. Według klasyfikacji Eurostatu – biura statystycznego Unii Europejskiej – prace realizowane w gospodarstwach domowych ujęte są w ramach pięciu kategorii. Są to czynności z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, zapewnienia żywienia, zapewnienia i utrzymania odzieży, opieki nad dziećmi i dorosłymi (w tym także niepełnosprawnymi) oraz prace w charakterze wolontariatu⁴.

W ramach zapewnienia i utrzymania mieszkania wyróżniono czynności związane z zachowaniem i utrzymaniem porządku oraz działania wynikające z zagospodarowania przestrzeni oraz kompletowania wyposażenia wnętrza i organizacji otoczenia mieszkania lub domu (np. prowadzenie prac remontowych we własnym zakresie, utrzymanie ogrodu, tarasu, balkonu, pielęgnacja trawnika, zakup sprzętów RTV i AGD, dekoracja wnętrz). Funkcja żywieniowa obejmuje działania na rzecz przygotowywania, obróbki i podawania posiłków oraz prace związane z zachowaniem porządku po ich przyrządzeniu, zakupami produktów i półproduktów podlegających dalszej obróbce lub spożywanych bezpośrednio. Do tej funkcji zaliczono także pozyskiwanie produktów konsumpcyjnych z własnych upraw w ogrodzie lub na działce pracowniczej oraz ich dalsze przetworzenie i konserwowanie. Zapewnienie odzieży i jej utrzymanie realizowane jest głównie podczas robienia zakupów, ale także poprzez indywidualne wytwarzanie ubrań lub obuwia, czynności naprawcze i konserwacyjne (np. cerowanie, pranie). Jedną z najbardziej istotnych społecznie jest funkcja opiekuńcza, w ramach której wyróżnia się czynności z zakresu pie-

² A. Giddens, *Socjologia*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 194.

³ A. Hodoly, *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971, s. 8.

⁴ C. Bywalec, *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

lęgnacji, wychowywania, edukacji dzieci i młodzieży oraz opiekę nad dziećmi, dorosłymi i niepełnosprawnymi. Dodatkowo wyodrębnia się grupę prac dobrowolnych – wolontariat rozumiany jako nieodpłatne świadczenie prac domowych na rzecz innego niż własne gospodarstwa domowego. Najbardziej popularną formą działań prowadzonych w ramach tej funkcji jest opieka dziadków nad wnukami. Innym przykładem jest pomoc w robieniu i dostarczaniu zakupów sąsiadom – tabela 1.

Tabela 1. Główne funkcje gospodarstwa domowego

Wyszczególnienie	Utrzymanie mieszkania	Zapewnienie wyżywienia	Utrzymanie odzieży	Opieka nad dziećmi i dorosłymi	Wolontariat
Główne czynności	<i>Zakup mieszkania</i> <i>Koszty budowy i remontów domu/mieszkania</i> Urządzenie, sprzątanie i utrzymanie mieszkania, utrzymanie ogrodu, obojsca Małe naprawy i remonty	<i>Uprawa/hodowla roślin,</i> <i>zbieractwo:</i> <i>jagód, grzybów itp., łowiectwo i rybołówstwo</i> Przygotowywanie posiłków i przekąsek Pieczenie, obróbka i konserwowanie żywności	Produkcja ubrań Pranie i prasowanie ubrań Naprawa i konserwacja ubrań	Opieka nad dziećmi Opieka nad osobami dorosłymi potrzebującymi pomocy Opieka nad zwierzętami domowymi	Pomoc sąsiedzka Prace dobrowolne w charakterze wolontariatu w organizacjach
Zakupy	Zakupy związane z remontami, utrzymaniem i sprzątaniem mieszkania	Zakupy żywności Zakup urządzeń i przyrządów do obróbki żywności (np. gotowania)	Zakup ubrań, materiałów i narzędzi do wytworzenia ubrań oraz ich pielęgnacji Zakup butów	Zakup artykułów edukacyjnych, pielęgnacyjnych itp.	
Transport i podróże Utrzymanie samochodu	Podróże/transport związany z przeprowadzką i utrzymaniem mieszkania	Wyjazdy po zakupy (artykuły spożywcze)	Wyjazdy w celu zakupu ubrań i środków do ich pielęgnacji	Transport dzieci i dorosłych do lekarza, na zajęcia dodatkowe itp.	Transport w czynnościach związanych z pracami na rzecz wolontariatu
Zarządzanie gospodarstwem domowym	Planowanie i organizacja czynności, zadań domowych, budżetu i wydatków itp. Wdrażanie wszystkich funkcji związanych z obsługą gospodarstwa				

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, K. Aalto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006, s. 25.

W każdej z pięciu funkcji gospodarstwa domowego wyróżnia się czynności główne, np. w przypadku zapewnienia i utrzymania wyżywienia są to prace z zakresu przygotowywania posiłków i obróbki produktów do spożycia. Dodatkowo określa się czynności związane z zakupami i transportem oraz działania z zakresu planowania i organizacji poszczególnych zadań domowych, budżetu i wydatków⁵.

Klasyfikacja poszczególnych czynności domowych, w ramach określonych funkcji gospodarstwa domowego, stanowi element niezbędny do wyceny nierynkowej wartości tych prac oraz wyznaczenia monetarnej wartości produkcji gospodarstw domowych. Określenie rozmiarów tej produkcji, w formie satelitarnego rachunku produkcji domowej, umożliwi monitorowanie zmian zachodzących w zakresie przemian społeczno-kulturowych i ekonomicznych gospodarstw domowych. Ponadto kalkulacja ta dostarczy szczegółowe dane do analizy skuteczności zastosowanych instrumentów i rozwiązań w ramach prowadzonej polityki rodzinnej, zdrowotnej czy emerytalnej. Na podstawie informacji zawartych w satelitarnym rachunku produkcji domowej możliwe będzie określenie m.in. form pomocy i wsparcia rodzinom wychowującym dzieci oraz osobom pełniącym funkcję opiekunów osób niepełnoletnich, starszych lub niepełnosprawnych.

2. Praca domowa i produkcja gospodarstw domowych

Praca domowa obejmuje czynności produkcyjne członków gospodarstw domowych świadczonych nieodpłatnie na rzecz własnego gospodarstwa domowego. Istnieje powszechna marginalizacja znaczenia tych działań, ze względu na to, że do wykonania pracy domowej nie są potrzebne szczególne kwalifikacje. Jednocześnie jest ona pracochłonna i podejmowana najczęściej w gospodarstwach domowych, poszczególne czynności są zaś powtarzalne, monotonne i wykonywane rutynowo⁶.

Dotychczas w Polsce powstało kilka opracowań dotyczących rozmiarów pracy domowej. Autorką pierwszej pełnej wyceny wartości pracy domowej w gospodarstwach domowych jest L. Szczerbińska, która przeprowadziła kalkulacje dla lat: 1976, 1983 i 1984⁷. Dodatkowo wyróżniła część poświęconą wycenie pracy kobiet⁸.

W latach 90. XX wieku analizę wartości pracy domowej w gospodarstwach rolników na terenie gminy Drohiczyń w województwie podlaskim przeprowadziła

---

⁵ J. Varjonen, K. Aalto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006, s. 24-29.

⁶ A. Titkow, D. Duch-Krzyszczek, B. Budrowska, *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004, s. 10.

⁷ L. Szczerbińska, *Wycena pracy gospodarstw domowych*, „Z Prac ZBSE”, z. 118, GUS, Warszawa 1980.

⁸ L. Szczerbińska, *Makroekonomiczna analiza wartości pracy kobiet w zawodzie i gospodarstwie domowym*, „Z Prac ZBSE”, z. 132, GUS, Warszawa 1983.

K. Niewierowska⁹, natomiast B. Mikuta wyceniła wartość pracy domowej, ze szczególnym wyróżnieniem prac z zakresu zapewnienia wyżywienia, na podstawie próby gospodarstw domowych w województwie płockim¹⁰.

Kompleksową i zgodną z wytycznymi Eurostatu oraz ze zharmonizowanymi badaniami budżetu czasu wycenę pracy domowej opartej na danych z ogólnopolskiego badania budżetu czasu ludności 2003/2004¹¹ przeprowadziła I. Błaszczak-Przybycińska. Do opracowania zastosowano metodę nakładów (*input method*), na podstawie której do wyceny wykorzystano nakład czasu przeznaczanego przez członków gospodarstwa domowego na wykonywanie poszczególnych czynności domowych. W przeciwieństwie do metody wyniku (*output method*), metoda ta jest lepiej rozpoznana w literaturze i częściej stosowana w międzynarodowych analizach. Zapewnia bowiem porównywalność między krajami, które zastosowały tę metodę do wyceny pracy domowej. W ramach metody nakładu wyróżnia się kilka sposobów wyceny, tj. metodę kosztów alternatywnych i metodę stawek rynkowych, co wpływa na różnice w oszacowanej wartości pracy domowej. Globalna wartość pracy domowej w Polsce w 2004 r. stanowiła ok. 30% w relacji do produktu krajowego brutto, natomiast analogiczna wycena pracy przy zastosowaniu metody kosztów alternatywnych wyniosła ponad 40%¹². W 2011 r. wartość pracy domowej nadal przekraczała 30% na tle PKB¹³.

Określenie wartości pracy domowej jest szczególnie istotne w celu wyznaczenia rozmiarów produkcji gospodarstw domowych. Produkcja domowa jest pojęciem szerszym niż praca domowa. Aktualnie tylko niewielka część działalności produkcyjnej wytwarzanej w gospodarstwach domowych jest uwzględniana w rachunkach narodowych. Wynika to z faktu, że w gospodarstwach domowych równocześnie realizowana jest dualna rola produkcyjno-konsumpcyjna. Oznacza to, że produkty wytworzone w gospodarstwie domowym są jednocześnie konsumowane w tym samym gospodarstwie, z czego tylko nieznaczna część wyprodukowanych dóbr trafia na rynek.

Rozpatrując produkcję gospodarstw domowych w szerszym ujęciu niż prezentują to rachunki narodowe, tj. poprzez kalkulację nie tylko rynkowej, ale również nierynkowej działalności wytwórczej, można będzie określić rzeczywisty poziom i jakość życia ludności, a przez to dostosować i wdrożyć właściwe rozwiązania m.in. w polityce rodzinnej.

---

⁹ K. Niewierowska, *Próba oszacowania wartości pracy domowej na przykładzie gospodarstw domowych rolników zlokalizowanych na terenie gminy Drohiczyń, woj. białostockie*, Wyd. SGGW, Warszawa 1997, [za:] I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja gospodarstw domowych jako czynnik dochodotwórczy*, „Monografie i Opracowania”, nr 553, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, s. 50.

¹⁰ B. Mikuta, *Studia nad wartością pracy domowej w mieście i na wsi ze szczególnym uwzględnieniem realizacji funkcji żywieniowej*, SGGW, Warszawa 2000, niepublikowana praca doktorska.

¹¹ GUS, *Budżet czasu ludności 1 VI 2003-31 V 2004*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2005.

¹² I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, s. 151.

¹³ I. Błaszczak-Przybycińska, *Gospodarowanie czasem*, [w:] *Statystyka społeczna*, T. Panek (red.), PWE, Warszawa 2014, s. 397.

System rachunków narodowych dostarcza informacji o produkcji globalnej dóbr i usług wytworzonych w sektorach i podsektorach instytucjonalnych, będących przedmiotem obrotu rynkowego¹⁴. Składowymi produkcji gospodarstw domowych, które podlegają rejestracji w rachunkach narodowych, są czynsze umowne właścicieli mieszkań, produkcja rolników na własny użytek oraz odpłatna pomoc domowa – tabela 2¹⁵. Szacuje się, że udział tych elementów w całkowitej produkcji domowej, określającej także nierynkową działalność wytwórczą członków gospodarstw domowych, wynosi ok. 10-15%. Pozostałą część stanowi nierynkowa produkcja gospodarstw domowych, obejmująca pracę domową (ok. 80% globalnej wartości produkcji domowej) oraz konsumpcję pośrednią i kapitał zgromadzony przez członków gospodarstw.

Tabela 2. Satelitarny rachunek produkcji domowej

Produkcja SNA		Produkcja non-SNA						
Produkcja rynkowa według sektorów i podsektorów instytucjonalnych	Rachunek produkcji domowej							
	Produkcja gospodarstw na własne potrzeby			Nierynkowa produkcja domowa				
	Czynsze umowne właścicieli mieszkań	Produkcja rolna na własny użytek	Odpłatna pomoc domowa	Zapewnienie i utrzymanie mieszkania	Zapewnienie wyżywienia	Zapewnienie i utrzymanie odzieży	Opieka nad dziećmi i dorosłymi	Wolontariat

Źródło: opracowanie własne.

Konsumpcja pośrednia określana jest również jako zużycie pośrednie. Obejmuje ona te produkty, które ulegają przetworzeniu w procesie produkcyjnym. Przykładowo: podczas przygotowywania obiadu zakupione mięso i warzywa wykorzystywane są do dalszej obróbki. W przypadku funkcji zapewnienia i utrzymania odzieży konsumpcję pośrednią stanowią materiały i wyroby pasmanteryjne wykorzystywane do produkcji ubrań lub ich napraw czy konserwacji. Kapitał gospodarstwa domowego obejmuje dobra materialne trwałego i półtrwałego użytkowania¹⁶. Do dóbr trwałych w rachunku produkcji domowej zalicza się duże sprzęty gospodarstwa domowego (artykuły AGD), takie jak: lodówki, pralki, zmywarki, natomiast dobrami półtrwałymi są małe sprzęty gospodarstwa domowego, m.in.: tostery, miksery, roboty kuchenne, naczynia, sztućce, zastawa stołowa.

Dodatkowo w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej wyróżnia się podatki i dotacje na produkcję, wynagrodzenia, składki na ubezpieczenia oraz pozostałe kategorie, które są analogicznie uwzględnione w szczegółowych zestawieniach

¹⁴ GUS, *Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2000.

¹⁵ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008-2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 331-332.

¹⁶ J. Varjonen, K. Aalto, wyd. cyt., Appendix 2, s. 80.

przepływów i transakcji w rachunkach narodowych. Wdrożenie i regularne sporządzanie rachunku produkcji domowej ma stanowić dodatkowe narzędzie w celu uzupełnienia informacji, które określone są w rachunkach bazowych.

Dostrzeżono, że jeśli praca domowa stanowi 80% produkcji gospodarstw domowych, jej wartość kształtuje się zaś na poziomie 30% w relacji do PKB, to produkcja domowa wytworzona w gospodarstwach domowych wynosi ok. 40% na tle produktu krajowego brutto. Pominięcie tak dużych rozmiarów zarówno pracy, jak i produkcji gospodarstw domowych w rachunkach narodowych wynika z faktu, że systemy statystyki społecznej tworzą się w czasie około kilkudziesięciu lat. Ostatecznie, aby doprowadzić do określenia struktury systemu, należy podjąć finalne decyzje dotyczące jego elementów składowych. Dlatego w trakcie tworzenia systemu rachunków narodowych zdecydowano o uwzględnianiu w kalkulacji produkcji rolników na własne potrzeby, pominięto zaś produkcję dóbr konsumpcyjnych wytworzonych w ogrodach i na działkach pracowniczych. W trakcie tworzenia metodologii wyceny produkcji domowej należy uwzględnić te i inne dodatkowe elementy z tego obszaru, które nie są obecnie wyznaczane w rachunkach narodowych, by uniknąć pominięcia istotnych składowych informujących o wkładzie pracy i produkcji wytworzonej przez poszczególnych członków gospodarstw domowych.

3. Zastosowanie rachunku produkcji domowej

Celem sporządzania rachunku produkcji gospodarstw domowych jest określenie rozmiarów działalności produkcyjnej wytworzonej w gospodarstwach, rodzaju uzyskanych dóbr i usług oraz wartościowego ich ujęcia i wyznaczenia relacji produkcji domowej względem produkcji globalnej wytworzonej na rynku. Rachunek produkcji domowej stanowi dodatkowe źródło informacji statystycznej, zgodne z założeniami metodologii rachunków narodowych oraz innych badań społecznych, np. badań budżetów czasu. Wyniki powinny być prezentowane analogicznie do zestawień ujętych w rachunkach narodowych.

Zaleca się, aby w przyszłości kalkulacje w zakresie produkcji domowej były prowadzone regularnie w odstępach ok. pięciu-dziesięciu lat, co jest zbieżne z organizowaniem i przeprowadzaniem badania budżetu czasu ludności, które dostarcza informacji o nakładzie czasu przeznaczanego na poszczególne czynności, stanowiącego najważniejszy element wyceny pracy domowej¹⁷.

W raporcie Stiglitz¹⁸ autorzy dostrzegli, że aktualnie zarówno w Europie, jak i na świecie potrzebna jest konstrukcja bardziej szczegółowego miernika lub grupy mierników, które określałyby w sposób precyzyjny zmiany zachodzące w rozkładzie zamożności społeczeństwa w poszczególnych krajach i regionach. Zaprezentowano

¹⁷ J. Varjonen, K. Aalto, wyd. cyt., s. 10-11.

¹⁸ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza. Raport Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego*, PTE, Warszawa 2013.

kilka sposobów na zweryfikowanie niekompletności PKB jako miernika poziomu życia. Po pierwsze, autorzy raportu odwołują się do wskaźników obecnie stosowanych w rachunkach narodowych, które należałoby uwzględnić w nowych kalkulacjach. Po drugie, prezentują udoskonalone empiryczne mierniki kluczowej działalności produkcyjnej, w szczególności podaży usług edukacyjnych i ochrony zdrowia. Po trzecie, według Stiglitz, Sena i Fitoussiego, najwłaściwszym punktem wyjścia jest określenie poziomu jakości życia z perspektywy gospodarstwa domowego – najmniejszej jednostki społeczno-ekonomicznej. Dlatego też najważniejszym zadaniem w konstrukcji metodologii nowych mierników jest rozszerzenie zakresu pomiaru, głównie o gospodarstwa domowe, ponieważ znaczna część działalności gospodarczej – szacowanej na ok. 30% w relacji do PKB – odbywa się poza rynkiem, a to oznacza, że nie jest ona odnotowana w rachunkach określających dochód narodowy.

Wdrożenie i regularne sporządzanie kalkulacji rachunku produkcji domowej umożliwi podjęcie konkretnych działań stosowanych np.: w systemie emerytalnym, polityce rodzinnej, edukacji czy zdrowia. Informacje o produkcji poszczególnych jej członków mogą być przydatne w orzecznictwie sądowym, np. w sprawach rozwodowych podczas przyznawania alimentów. Jeśli kobieta przez całe życie nie była aktywna zawodowo, lecz wykonywała prace domowe, np. opiekę nad dziećmi czy innymi niepełnosprawnymi członkami rodziny, wówczas dane z rachunku produkcji pozwolą na ustalenie wysokości alimentów. Wyniki mogą być również pomocne przy rozstrzyganiu i określaniu wielkości przyznawanych świadczeń dla osób spokrewnionych z członkiem gospodarstwa domowego, który zmarł lub uległ poważnemu wypadkowi uniemożliwiającemu świadczenie pracy zawodowej. Regularnie prowadzone rachunki produkcji domowej pozwoliłyby także zwiększyć społeczną świadomość w zakresie rzeczywistej wartości prac opiekuńczych w sprawach związanych z dziedziczeniem majątku i otrzymywaniem spadku po śmierci osoby starszej, nad którą opiekę w ostatnim czasie sprawowała osoba niespokrewniona.

W długim terminie dostrzeżenie relacji między wartością produkcji domowej wytworzonej na własny użytek gospodarstw względem produkcji globalnej uzyskanej na rynku wpłynie korzystnie na rozpoznanie przyczyn i charakteru zmian zachodzących w zamożności społeczeństwa. Dostarczone informacje mogą okazać się użyteczne również dla badań rynkowych i marketingowych. Ponadto rachunek produkcji domowej umożliwi obserwowanie wpływu innowacji i nowych zjawisk zachodzących na rynku na wielkość nierynkowej produkcji gospodarstw domowych. Na tej podstawie możliwe będzie monitorowanie rodzajów produktów lub usług, które są przenoszone z gospodarstwa domowego na rynek i odwrotnie¹⁹. W długim okresie przesunięcie prac domowych, takich jak np. czynności opiekuńcze nad dziećmi, z gospodarstwa domowego na rynek jest efektem trwałych zmian zachodzących na rynku pracy, zwłaszcza w zatrudnieniu kobiet w pełnym wymiarze czasu pracy. Te i inne informacje zawarte w rachunku produkcji gospodarstw domowych będą istotnym elementem odzwierciedlającym zmiany w gospodarce.

¹⁹ J. Varjonen, K. Aalto, wyd. cyt., s. 11.

4. Role społeczne kobiet i mężczyzn w gospodarstwie domowym

O przemianach zachodzących w odgrywaniu ról społecznych²⁰ świadczą liczne badania społeczne i demograficzne. Faktem jest, że mimo międzynarodowej liberalizacji prawa w zakresie równości płci kobiety mają nadal większy udział w wykonywaniu prac domowych (oraz wpływ na nie) niż mężczyźni. Potwierdzają to wyniki otrzymane z ogólnopolskiego badania budżetu czasu 2003-2004²¹, które wskazują, że wartość pracy domowej wytworzonej przez kobiety stanowi 65% całkowitej wartości wszystkich prac w gospodarstwach domowych, natomiast mężczyźni są odpowiedzialni za pozostałą część czynności domowych – tabela 3. Proporcje te nie ulegają także znacznym zmianom w porównaniu kobiet pracujących z niepracującymi, co potwierdza, że kobiety aktywne zawodowo wykonują pracę „na dwa etaty”, z których jeden – w postaci realizacji zadań domowych – pełnią w gospodarstwie domowym. A. Hochschild nazywa to zjawisko „drugą zmianą”: kobiety po powrocie z pracy zajmują się zajęciami domowymi, aby gospodarstwo domowe mogło sprawnie funkcjonować. Według amerykańskiej socjolog świadczy to o „niedokończonej rewolucji” kobiet, które mimo że zyskują większe prawa na rynku pracy, jednocześnie nadal dźwigają ciężar wypełniania obowiązków domowych²².

Tabela 3. Globalna wartość pracy domowej w Polsce w 2011 r.

Grupy prac domowych	Ogółem	Wartość pracy własnej (w mln zł)					
		kobiety			mężczyźni		
		razem	pracujące	niepracujące	razem	pracujący	niepracujący
1. Utrzymanie mieszkania	81 268	38 089	13 336	24 752	43 180	20 659	22 520
2. Zapewnienie żywienia	189 199	133 283	47 499	85 784	55 916	24 250	31 666
3. Utrzymanie odzieży	22 239	18 755	7018	11 737	3484	1552	1932
4. Opieka nad dziećmi i dorosłymi	100 123	68 253	28 658	39 595	31 870	22 151	9719
5. Prace w charakterze wolontariatu	27 760	14 405	3274	11 131	13 355	5203	8152
Grupy 1-4 łącznie	392 829	258 380	96 511	161 868	134 449	68 612	65 837
Grupy 1-5 łącznie	420 589	272 785	99 785	172 999	147 805	73 815	73 989

Źródło: I. Błaszczak-Przybycińska, *Gospodarowanie...*

²⁰ Role społeczne – społecznie określone oczekiwania, które ma do spełnienia osoba zajmująca daną pozycję społeczną; [za:] A. Giddens, wyd. cyt., s. 51.

²¹ GUS, *Budżet czasu ludności...*

²² A. Hochschild, *The Second Shift, Working Parents and the Revolution at Home*, Viking, New York 1989, [za:] A. Giddens, wyd. cyt., s. 421.

Model rodziny, w którym oboje dorośli pracują, a kobieta wykonuje większość prac domowych, określany jest jako model rodziny z dwoma żywicielami i podwójnym obciążeniem kobiet (*dual earner model – double burden of females*)²³. Taki model rodziny nie jest najczęściej występującym w Polsce, lecz staje się coraz bardziej popularny, zwłaszcza w dużych miastach, gdzie aktywność zawodowa kobiet jest większa niż na wsi. W przypadku modelu tradycyjnego (*male breadwinner model – female home carer*), gdzie mężczyzna jest głową rodziny i jednocześnie jedynym jej żywicielem, kobiety wykonują niemal 2,5 razy więcej prac domowych niż ich pracujący partnerzy – tabela 3. Z przeprowadzonych analiz wynika, że model z jednym żywicielem rodziny jest zdecydowanie rzadziej preferowany niż praktykowany²⁴. Świadczy to o tym, że kobiety bierne zawodowo, ale wykonujące samodzielnie wszystkie prace domowe, bez wsparcia partnera lub męża, są przeciążone obowiązkami rodzinnymi. Potwierdza to także wartościowe ujęcie prac opiekuńczych nad dziećmi i dorosłymi oraz niepełnosprawnymi, a także prace w charakterze wolontariatu. W obydwu grupach czynności partycypacja kobiet niepracujących jest największa – tabela 3. W rezultacie znaczna część pracy domowej kobiet oraz produkcji domowej pozostaje niewidoczna, a pełny wkład w gospodarkę jest często nieodzwierciedlony w rachunkach narodowych²⁵.

W raporcie *Household Labour, Gender Roles and Family Satisfaction*²⁶ w 31 krajach przeprowadzono analizę zadowolenia z życia rodzinnego (*family satisfaction*) na podstawie Programu Badań Społecznych pt. „Rodzina i zmieniające się role III”. Ogólne wyniki wykazały, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni tworzący model tradycyjny odznaczali się wyższym poziomem rodzinnego spełnienia w porównaniu do osób z modelu nietradycyjnego (np. egalitarnego – oboje partnerzy aktywni zawodowo, równy podział prac domowych). Mimo że w modelu nietradycyjnym występowała mniejsza dysproporcja w dystrybucji domowych obowiązków, kobiety i mężczyźni odczuwali większe obciążenie pracami domowymi niż osoby tworzące związki tradycyjne. Uważano bowiem, że godzenie działań zawodowych z domowymi jest bardziej obciążające, przy czym w modelu tradycyjnym istnieje ścisła specjalizacja i jednoznaczny podział ról, które zapewniają większy komfort życia. Jednocześnie dostrzeżono, że niezależnie od rodzaju tworzonego modelu kobiety odczuwają większe przeciążenie zadaniami domowymi i wykazują mniejsze zadowolenie z życia rodzinnego niż mężczyźni, co ulega zmianie wówczas, gdy partner partycypuje w domowych obowiązkach. Bardziej szczegółowe wyniki świadczą jednak o większej różnorodności między poszczególnymi krajami niż zaprezen-

²³ I.E. Kotowska, *Zmiany modelu rodziny a zmiany aktywności zawodowej kobiet w Europie*, [w:] *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, I.E. Kotowska (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 31.

²⁴ Tamże, s. 37.

²⁵ UNECE, *Developing Gender Statistics: A Practical Tool*, Geneva 2010, s. 56.

²⁶ R. Forste, K. Fox, *Household Labour, Gender Roles, and Family Satisfaction: A Cross-National Comparison*, „Journal of Comparative Family Studies” 2012, no. 5, s. 613-631.

wane wnioski, dzięki czemu można dokonać dokładniejszej i bardziej wnikliwej obserwacji w grupach krajów o podobnych wzorcach i zbliżonym poziomie rodzinnego spełnienia.

5. Podsumowanie

Zmiany zachodzące w obszarze ról społecznych kobiet i mężczyzn mogą być obserwowane w odniesieniu do rozmiarów i wartości produkcji gospodarstw domowych. Ustalenie partycypacji poszczególnych członków gospodarstw domowych w nierynkowej produkcji domowej umożliwi wyznaczenie wkładu ich pracy w tworzenie wartości produkcji globalnej. Szczegółowe analizy prowadzone na podstawie wyników kalkulacji produkcji domowej mogą w przyszłości stanowić dodatkowe źródło informacji o zamożności społeczeństwa, a tym samym wpłynąć na dostosowanie odpowiednich instrumentów stosowanych w polityce rodzinnej, zdrowotnej czy w ocenie poziomu i jakości życia społeczeństwa.

Bezpośrednie użycie danych z rachunku produkcji domowej może być również wykorzystane w systemie emerytalnym. Jak wskazują wyniki z badania budżetu czasu ludności 2003/2004, kobiety częściej od mężczyzn zajmują się pracami opiekuńczymi i wychowaniem dzieci. W systemie emerytalnym należałoby zatem uwzględnić ten czas jako element aktywności zawodowej, podobnie jak w przypadku wykonywania pracy zawodowej. Oznaczałoby to, że czas trwania urlopu macierzyńskiego, wychowawczego oraz inny dodatkowy czas poświęcony na prace opiekuńcze (uniemożliwiający równoległe podjęcie pracy zawodowej) byłby uznawany za działalność wytwórczą (produkcyjną), która mimo że nie ma ceny, ma swoją rynkową wartość i ekonomiczne uzasadnienie. Na tej podstawie kobietom, które przez kilka lat zajmowały się wyłącznie wychowywaniem dzieci lub opieką nad osobami starszymi, przysługiwałoby wliczenie tego czasu do okresu pracy zawodowej. Przewiduje się, że takie rozwiązanie mogłoby wpłynąć pozytywnie na aktualną sytuację demograficzną w Polsce.

Rachunek produkcji domowej dostarcza także informacji o podziale pracy między poszczególnymi członkami w gospodarstwie domowym. Oznacza to, że na podstawie danych o udziale w codziennych obowiązkach oraz ustaleniu ilości czasu pracy zawodowej można zaproponować konkretne rozwiązania umożliwiające godzenie pracy zawodowej z obowiązkami domowymi, np. opiekuńczymi. Znając rzeczywiste rozmiary pracy i produkcji domowej, można wprowadzić elastyczny czas pracy dla pracowników, którzy wykazują, że opiekują się dziećmi do lat 8, 10 lub osobami starszymi. Rozwiązanie to mogłoby odciążyć wyspecjalizowane instytucje państwowe zapewniające całodobową opiekę, odciążając tym samym budżet państwa. W sytuacji, kiedy następuje stopniowe starzenie się społeczeństwa, takie rozwiązanie może być pomocne w zakresie realizacji funkcji opiekuńczej w gospodarstwach domowych.

Literatura

- Błaszczak-Przybycińska I., *Gospodarowanie czasem*, [w:] *Statystyka społeczna*, T. Panek (red.), PWE, Warszawa 2014, s. 372-400.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Produkcja gospodarstw domowych jako czynnik dochodotwórczy*, „Monografie i Opracowania”, nr 553, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.
- Bywalec C., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Forste R., Fox K., *Household Labour, Gender Roles, and Family Satisfaction: A Cross-National Comparison*, „Journal of Comparative Family Studies” 2012, no. 5, s. 613-631.
- Giddens A., *Socjologia*, tłum. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- GUS, *Budżet czasu ludności 1 VI 2003-31 V 2004*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2005.
- GUS, *Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2000.
- GUS, *Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje” 1999, nr 3.
- GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008-2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013.
- Hodoly A., *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971.
- Kotowska I.E., *Zmiany modelu rodziny a zmiany aktywności zawodowej kobiet w Europie*, [w:] *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, I.E. Kotowska (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 15-56.
- Mikuta B., *Studia nad wartością pracy domowej w mieście i na wsi ze szczególnym uwzględnieniem realizacji funkcji żywieniowej*, SGGW, Warszawa 2000, niepublikowana praca doktorska.
- Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.P., *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza. Raport Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego*, PTE, Warszawa 2013.
- Szczerbińska L., *Makroekonomiczna analiza wartości pracy kobiet w zawodzie i gospodarstwie domowym*, „Z Prac ZBSE”, z. 132, GUS, Warszawa 1983.
- Szczerbińska L., *Wycena pracy gospodarstw domowych*, „Z Prac ZBSE”, z. 118, GUS, Warszawa 1980.
- Titkow A., Duch-Krzyszczak D., Budrowska B., *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004.
- UNECE, *Developing Gender Statistics: A Practical Tool*, Geneva 2010.
- Varjonen J., Aalto K., *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistiskentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006.

THE ROLE OF WOMEN AND MEN IN THE CREATION OF NON-MARKET PRODUCTION OF HOUSEHOLDS – RECOMMENDATIONS FOR FAMILY POLICY

Summary: There are significant changes in the allocation and participation of social roles of men and women in Poland, and in other EU countries. The overall long-term shifts can be observed based on the analysis of time which is allocated by household members on household work and is recorded in the Time Use Survey. Household work could be also considered in a broader sense, i.e. in Household Satellite Account. Based on the household production analyses, its implementation and regular calculation could provide the real size, the estimation of non-market household production and the determination of its percentage relation to GDP. The results would also have a direct application in such areas as family, equality and labour policy. Furthermore, the Household Satellite Account can provide information on shifts in terms of well-being and quality of social life.

Keywords: household, social roles of men and women, household work, non-market household production.